

MARKAZIY OSIYODA ENERGIYA XAVFSIZLIGI: HOZIRGI HOLAT VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Kurbanbayev Maqsud Adambayevich

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti huzuridagi

Nukus konchilik instituti stajor o'qituvchisi

email: maqsudkurbanbayev@gmail.com.

Maksetov Otabek Xamza o'g'li

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti huzuridagi

Nukus konchilik instituti talabasi

email: maksetovotabek9@gmail.com.

Sultonov Diyorbek Qutlimurod o'g'li

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti huzuridagi

Nukus konchilik instituti talabasi

email: diyorbek04x@gmail.com.

Annotatsiya. Maqolada Markaziy Osiyoning energetika resurslari, jumladan, neft, gaz va ko'mir tahlil qilindi, shuningdek, mintaqa mamlakatlari tomonidan energiya portfelini boshqarish va diversifikatsiya qilish bo'yicha ko'rilayotgan chora-tadbirlar ko'rib chiqildi. Energiya resurslarini tranzit qilish va tashish bo'yicha infratuzilma loyihalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shuningdek, Markaziy Osiyodagi energetika xavfsizligining geosiyosiy jihatlari, jumladan, mojarolar va tashqi ishtirokchilarning energetika loyihalariga ta'sirini o'rganadi. Mintaqada yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavf va muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etish strategiyalari taklif etiladi

Kalit soʻzlar: Markaziy Osiyo, Energiya xavfsizligi, Energiya salohiyati, Tranzit transport marshruti, Energiyani diversifikatsiya qilish, Geosiyosiy muammolar, Xalqaro hamkorlik, Hozirgi holat, Istiqbolli rivojlanish, Qayta tiklanadigan energiya, Infratuzilma, Energetika sohasi, Barqaror rivojlanish.

KIRISH

“Energetik xavfsizlik” muammosi nafaqat iqtisodiy, balki davlatning tashqi va ichki siyosatini maʼlum darajada belgilab beruvchi siyosiy masala hamdir.

Energetik xavfsizlik – bu butun jahon, jamiyat, mamlakat, fuqarolar va ular iqtisodiyotining ichki va tashqi tahdid omillari taʼsirida iqtisodiy jihatdan olishi mumkin boʻlgan miqdor maʼlum sifat darajasidagi yoqilgʻi-energetik resurslarining kamyob boʻlib, yetishmay qolishidan himoyalangan holati.

Umuman olganda, Markaziy Osiyo mintaqasi jahon miqyosida ahamiyatga molik, jahon mamlakatlari qoʻlga kiritishdan manfaatdor boʻlgan gaz, neft kabi energiya resurslari hamda oltin, uran, kumush, nodir metallar singari boy tabiiy resurs konlariga ega boʻlgan hudud sanaladi.

Biroq, mintaqamizda ham ushbu masala yuzasidan muammolar talaygina:

Energiya resurslarining notekis taqsimlanganligi

Maʼlumki, mintaqani shartli ravishda ikkiga boʻlish mumkin: yuqori oqim mamlakatlari (Qirgʻiziston, Tojikiston) hamda quyi oqim mamlakatlari (Oʻzbekiston, Qozogʻiston va Turkmaniston). Yuqori oqim mamlakatlari oʻzining boy suv resurslariga egalik qilishi bilan ajralib tursa, quyi oqim davlatlari ulkan neft- gaz manbalariga ega.

Markaziy Osiyoning energetika halqasi.

Yuqoridagi masalani ijobiy hal etish maqsadida oʻtgan asrning 60-70-yillarida Sovet Ittifoqi davrida Markaziy Osiyo uchun yagona energetika tizimi joriy etilgan edi. Oʻsha paytda sovet muhandislari ayni tizimni butun mintaqaning energetika resurslaridan eng samarali va oqilona yoʻsinda foydalanishni koʻzlab, yaʼni butun boshli tizimning 70 foizini daryolarning quyi oqimida joylashgan mamlakatlar,

asosan O‘zbekiston bilan Turkmanistonda issiqlik energetikasi tarmoqlari ta’minlashi kerakligini mo‘ljallab yaratgan. Ushbu tizim Sovet Ittifoqi parchalanib ketgandan so‘ng ham ishlab turdi.

Markaziy Osiyo yagona energetika tizimi dastlab 2003-yilda Turkmanistonning, so‘ngra ba’zi sabablarga ko‘ra, 2009-yilda O‘zbekistonning tark etishi bilan o‘z ahamiyatini yo‘qota boshladi.

Mintaqaviy hamkorlikning ikkinchi to‘lqini ma’lumki, 2017-yildan boshlab hozircha institutsionallashtirilmagan bo‘lsa-da, Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining maslahat uchrashuvlari tashkil etib kelinmoqda.

Mintaqani bir stol atrofiga to‘plagan mazkur uchrashuvlar mintaqa doirasida energetika xavfsizligiga oid masalalarni muhokama qilish hamda birgalikda yechim topish uchun ham birlashtiruvchi omil bo‘lib, xizmat qilib kelmoqda. Negaki, har bir o‘tkazilgan oliy darajadagi uchrashuvlarda mazkur muammo kun tartibidagi masalalar sirasiga kiritiladi.

Qayta tiklanadigan energiya manbalari

Hozirgi kunda dunyo hamjamiyati elektr quvvati ishlab chiqarishda uglerodan foydalanmaslikka erishish yo‘lida turli xil harakatlar olib borishmoqda va aytish mumkinki, jahon miqyosida tiklanadigan elektr manbalaridan foydalanish borasida salmoqli natijalarga erishildi.

Qayta tiklanadigan elektr manbalarining (TEM) ulkan resurslariga ega bo‘lgan mintaqa mamlakatlari esa ushbu masalada ancha oqsoq.

Mintaqa miqyosida oladigan bo‘lsak, yuqori oqim mamlakatlari hisoblangan Qirg‘iziston va Tojikiston uglerodga boy quyi oqim mamlakatlariga nisbatan kattaroq hajmda tiklanadigan elektr manbalaridan foydalanadi.

Ammo ularning ulkan qismi gidroelektrostansiyalar hisobiga tushadi. Hozirgi qurg‘oqchilik yer yuzidagi ko‘plab mamlakatlarning eng muhim muammolaridan biriga aylanib borayotgan bir davrda suv resurslarini tiklanadigan manbalar sifatida ko‘rish ham noto‘g‘ri, aslida.

Markaziy Osiyoda energiya xavfsizligi: xavotirlar va istiqbollar

O‘zining boy energetika resurslariga ega Markaziy Osiyo global energetika xavfsizligida muhim o‘rin tutadi. Bu mintaqa nafaqat o‘z mamlakatlari uchun energiya yetkazib beruvchi, balki jahon energetika balansining muhim tugunidir. Biroq, ulkan salohiyatga qaramay, Markaziy Osiyo energiya xavfsizligiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan qator muammolarga duch kelmoqda.

1. Xom ashyo eksportiga bog‘liqlik:

Markaziy Osiyoning aksariyat davlatlari neft, gaz va ko‘mir kabi energiya resurslarini eksport qilishga bog‘liq. Bu global energiya narxlarining o‘zgarishi va asosiy iste’molchilar talabiga nisbatan zaiflikni keltirib chiqaradi. Iqtisodiyotlarni diversifikatsiya qilish va qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish bu xavfni kamaytirishi mumkin.

2. Infratuzilma muammolari:

Energiya ishlab chiqarish, tashish va qayta ishlash infratuzilmasini rivojlantirish va takomillashtirish zarurati ustuvor vazifalardan biridir. Eskirgan infratuzilma barqaror energiya oqimini ta’minlashda to‘siq bo‘lishi va ta’minot xavfsizligiga tahdid solishi mumkin.

3. Suv resurslari va energiya:

Markaziy Osiyo suv resurslarining notekis taqsimlanishi bilan ajralib turadi. Bu energiya ishlab chiqarish uchun suvga qaram bo‘lgan mamlakatlar o‘rtasida keskinlik omiliga aylanmoqda. Potensialmojarolarning oldini olish uchun suvni boshqarish bo‘yicha izchil yondashuvlarni ishlab chiqish zarur.

4. Iqlim muammolari:

Iqlim o‘zgarishi mintaqada energiya ishlab chiqarishga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Qurg‘oqchilik va haroratning ko‘tarilishi kabi ekstremal iqlim sharoitlari energiya jarayonlari samaradorligini pasaytirishi va energiya xavfsizligiga tahdid solishi mumkin.

5. Xalqaro hamkorlikning roli:

Xalqaro hamkorlik Markaziy Osiyoda energetika xavfsizligini ta'minlashning asosiy yo'nalishiga aylanib bormoqda. Yangi texnologiyalarni ishlab chiqish, tajriba almashish va energetika obyektlari xavfsizligini ta'minlash bo'yicha birgalikdagi sa'y-harakatlar mintaqani rivojlantirish uchun barqaror platforma yaratishi mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Markaziy Osiyoning energetika xavfsizligi kompleks va barqaror yondashuvni talab qiladi. Turli xil energiya manbalarini rivojlantirish, infratuzilmani modernizatsiya qilish, global miqyosda hamkorlik qilish va iqlim muammolariga qarshi kurashish ushbu strategik ahamiyatga ega mintaqaning barqaror energetika kelajagini ta'minlashning ustuvor vazifalari bo'lishi kerak. Katta energiya resurslariga ega bo'lgan Markaziy Osiyoda ularning barqaror rivojlanishi va xavfsizligini ta'minlash vazifasi turibdi. Infratuzilmani diversifikatsiya qilish va modernizatsiya qilish, geosiyosiy barqarorlik va xalqaro hamkorlik ushbu strategik muhim mintaqada energiya xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan strategiyaning asosiy elementlari hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Kurbanbayev M. A. et al. Energo tizimda yuzaga keladigan yuqori garmonikalarning o'lchov transformatorlariga ta'siri //GOLDEN BRAIN. – 2023. – T. 1. – №. 16. – C. 121-126.
2. Kurbanbayev M. A. et al. 220 kV tarmoqlarida bir fazali qisqa tutashuvning shikastlanish joyini aniqlash usulini takomillashtirish //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 362-366.
3. “Central Asia’s Energy Risks and Vulnerabilities: A Regional Overview” (2017) - Bu xavfsizlik, energiya diplomatiyasi, va energiya xavfsizligi mavzularini o'z ichiga olgan ilmiy tadqiqotni o'z ichiga olgan bo'lgan muhim maqola.
4. “Energy Security and Cooperation in Eurasia: Power, Profits and Politics” (2008) - Shuhrat Fayzulloev va Christopher Len, shu jumladan, xavfsizlik, energiya

va siyosat sohasidagi asosiy xavfsizlik muddatlarini talqin qilishda sifatli tadqiqotlar bilan bog‘liq.

5. “Central Asia: Energy Policies and Security Priorities” (2017) - U. Roschina va V. Dossayev kabi mutaxassislar tomonidan yozilgan bu kitob, markaziy Osiyoning energiya sohasidagi siyosat va strategiyalarini tahlil qiladi.

6. “Energy Security in Central Asia: International and Local Perspectives” (2019) - Alisher Ilkhamov va Shavkat Kasymov kabi avtorlar tomonidan tuzilgan bu yozma, energiya xavfsizligi, uning tajribaviy tahlili va kelajakdagi muammolari mavzusida ko‘proq tushuntiradi.

7. “Central Asian Republics: Energy Policies and Dilemmas” (2007) - Luca Anceschi kabi mutaxassislar tomonidan yozilgan bu kitob, markaziy Osiyoning energetika sohasidagi muammolari va kelajakdagi islohotlari haqida tafsilotli tahlil qiladi.

8. “Central Asia’s Second Chance” (2009) - Martha Brill Olcott tomonidan yozilgan bu kitob, energiya sohasida markaziy Osiyoning ko‘pgina muddatlari va ularning joriy taraqqiyoti mavzusida tahlil qiladi.